

УДК 342.9:351.86(091)

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2025-49-1-76-88>

РОЗВИТОК ПРАВОВИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Татаренко Д. В., Гриценко Г. М.

DEVELOPMENT OF LEGAL MECHANISMS FOR SOCIAL PROTECTION IN ARMED CONFLICTS: A HISTORICAL PERSPECTIVE

Tatarenko D. V., Hrytsenko H. M.

У статті досліджено еволюцію правових механізмів соціального захисту в умовах збройних конфліктів у контексті історичного розвитку. Аналізуються ключові міжнародні та національні нормативно-правові акти, що регламентують соціальні гарантії для постраждалих категорій населення, зокрема військовослужбовців, ветеранів, внутрішньо переміщених осіб (далі - ВПО) та цивільного населення. У ході дослідження розглянуто історичний розвиток міжнародного гуманітарного права (далі - МГП), починаючи з Гаазьких та Женевських конвенцій, які заклали основу сучасного правового регулювання соціального захисту в умовах війни. Особлива увага приділена ролі міжнародних організацій, таких як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста та Ради Європи, у створенні та впровадженні стандартів захисту постраждалих від військових конфліктів. Окремо розглянуто розвиток національного законодавства у цій сфері, зокрема правові механізми соціального забезпечення осіб, які зазнали наслідків бойових дій. Простежено еволюцію відповідних правових норм у різних країнах, що зазнавали військових конфліктів, зокрема досвід України, яка в умовах сучасної військової агресії розробляє та імплементує нові механізми соціального захисту постраждалих громадян. Досліджено ефективність чинних правових механізмів у різних історичних періодах, включаючи їх адаптацію до нових викликів, зокрема внутрішніх та міжнародних збройних конфліктів, гібридних воєн та терористичних загроз. Визначено основні проблеми, що виникають під час реалізації соціального захисту в умовах війни, серед яких недостатність фінансових ресурсів, бюрократичні переешкоди та порушення норм міжнародного права. Результати дослідження свідчать про необхідність удосконалення правових механізмів соціального захисту відповідно до сучасних викликів, а також посилення міжнародного співробітництва у сфері гуманітарного права. Запропоновано шляхи вдосконалення законодавчої бази з урахуванням міжнародного досвіду та практики постконфліктного відновлення. Отримані висновки та рекомендації можуть бути корисними для правників, науковців, державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства, які займаються проблемами соціального захисту в умовах збройних конфліктів.

Ключові слова: воєнний стан, Женевські конвенції, збройний конфлікт, міжнародне гуманітарне право (МГП), права людини, система соціального захисту, соціальний захист.

Постановка проблеми. Інститут соціальних гарантій відіграє ключову роль у забезпеченні захисту населення в умовах збройних конфліктів. Під час війни мільйони

людей стикаються з економічною нестабільністю, втратою роботи, житла та засобів до існування. У зв'язку з цим держави та міжнародні організації розробляють

механізми соціального захисту, які мають на меті пом'якшення наслідків війни та забезпечення базових соціальних прав. Дослідження історичного розвитку цих механізмів дозволяє оцінити ефективність існуючих правових норм та визначити можливі напрямки їх удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальний захист населення в умовах збройних конфліктів є однією з ключових проблем сучасної правової науки. Дослідження у цій сфері охоплюють широкий спектр питань, починаючи від соціальної безпеки окремих категорій громадян та особливостей функціонування ринку праці до правового забезпечення соціального страхування та державних гарантій. В умовах гібридних загроз та військових конфліктів адаптація існуючих правових механізмів до сучасних викликів є надзвичайно важливою.

О. Ф. Новікова у своєму дослідженні акцентує увагу на концепції резильєнтності як ефективному інструменті соціальної безпеки під час війни. Вона наголошує, що стійкість суспільства до кризових явищ є ключовим фактором збереження соціальної стабільності [1]. І. В. Познанська аналізує соціальну безпеку через призму ефективності зайнятості населення, стверджуючи, що збереження робочих місць та стимулювання економічної активності відіграє фундаментальну роль у забезпеченні соціальної стійкості [2].

Правові аспекти соціального захисту військовослужбовців та їхніх сімей розкриває В. В. Шевердіна, наголошуючи на необхідності приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів [3]. У свою чергу, В. В. Городовенко досліджує роль Конституційного Суду України у правозахисній діяльності держави, розглядаючи особливості судової практики в період воєнного стану як інструменту

формування державної політики у сфері соціального захисту [4].

Значний інтерес становить аналіз зарубіжного досвіду, представлений у роботі С. Линдюк. Її дослідження висвітлює практики соціального захисту у країнах, що зазнали військових конфліктів, та обґрунтовує необхідність імплементації найефективніших із них в Україні [5]. Водночас, історичний розвиток соціального страхування досліджує Г. В. Татаренко, аналізуючи ефективні моделі соціального страхування у періоди криз. Авторка також приділяє увагу викликам, пов'язаним з правозастосуванням у цій сфері, зокрема питання імплементації міжнародних стандартів, механізми захисту соціально-трудових прав та можливі шляхи адаптації національного законодавства до умов сучасних збройних конфліктів [6; 7].

Таким чином, сучасні дослідження у сфері соціального захисту в умовах збройних конфліктів наголошують на необхідності комплексного та адаптивного підходу до формування державної політики. Подальші наукові дослідження потребують зосередження на історичних аспектах розвитку правових механізмів соціального захисту під час військових конфліктів, що дозволить виокремити найбільш ефективні моделі захисту населення та імплементувати їх у сучасну правову систему України.

Метою даного дослідження є аналіз історичного розвитку соціальних гарантій у період збройних конфліктів, зокрема правового регулювання соціального захисту під час війни. Новизна дослідження полягає у комплексному аналізі розвитку соціальних гарантій у контексті правового регулювання воєнних конфліктів, включаючи еволюцію міжнародного законодавства та національних систем соціального захисту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система соціального захисту є

фундаментальним елементом державної політики, що формується під впливом соціально-економічних, політичних та історичних процесів. Вона виникла як реакція на суспільні потреби в забезпеченні добробуту вразливих верств населення, поступово розвиваючись від локальних благодійних ініціатив до комплексних національних програм. Історичною передумовою для становлення сучасних механізмів соціального захисту стали економічні трансформації, індустріалізація, демографічні зміни та соціальні кризи, що змушували держави створювати правові та інституційні основи для підтримки населення у складних життєвих обставинах.

Збройні конфлікти стали одним із найсерйозніших викликів для систем соціального захисту, оскільки вони призводять до масових переміщень населення, гуманітарних катастроф, руйнування інфраструктури та порушення базових соціальних прав. У таких умовах постає необхідність адаптації існуючих механізмів соціальної підтримки до нових викликів, що включає розширення доступу до медичної допомоги, надання житлових та соціальних гарантій, забезпечення прав військовослужбовців, ветеранів, ВПО і цивільного населення, яке постраждало від бойових дій. Водночас, ефективність соціального захисту в умовах воєн значною мірою залежить від узгодженості міжнародного гуманітарного права, державної політики та діяльності міжнародних організацій.

Історично механізми соціального захисту трансформувалися відповідно до змін у характері збройних конфліктів, ступеня залученості держав у військові дії та розвитку міжнародного права. Розвиток системи соціального захисту населення в умовах збройних конфліктів можна поділити на кілька ключових етапів, кожен з яких

характеризується специфічними викликами, законодавчими ініціативами та міжнародними зобов'язаннями та відображає зміну підходів до підтримки військових і цивільного населення, що постраждало від бойових дій.

Перший етап - первіснообщинний та античний етап (до V ст.) - стихійні форми підтримки воїнів та їхніх сімей через розподіл трофеїв, надання землі та інших благ. У цей період військові та їхні родини залежали переважно від завойованих ресурсів або жертвоприношень громад. Наприклад, у Стародавньому Римі ветерани отримували земельні наділи та фінансові винагороди за службу, вперше запроваджено концепцію військових пенсій як винагороди за службу, що заклало основу для подальших соціальних гарантій [8]. Також існувала практика створення військових колоній, де ветерани могли отримувати землю та соціальні гарантії від держави. У Стародавньому Китаї імператори надавали військовослужбовцям та їхнім родинам пільги у вигляді зменшеного податкового навантаження, а іноді й земельних наділів [9].

Другий - Середньовічний етап (V-XV ст.) - система васальної залежності, що передбачала надання землі, пенсій та соціальної підтримки військових. Королі та феодали надавали рицарям і їхнім сім'ям землі, що слугували не лише джерелом доходу, а й соціальною гарантією. У цей період також з'являються перші госпіталі для військових, що надавали медичну допомогу ветеранам. У середньовічній Європі лицарі та солдати могли розраховувати на підтримку від своїх феодалів або монархів. Це включало надання землі, титулів або пенсій [10]. Однак така підтримка була нерегулярною і залежала від волі правителя. В деяких країнах Європи формувалися госпіталі для ветеранів, які надавали медичну допомогу та мінімальні засоби для життя [11].

Третій - ранньомодерний етап (XVI-XVIII ст.) - виникнення національних армій і перші державні ініціативи з соціального захисту військових. Держави починають систематично підтримувати військовослужбовців, зокрема через введення пенсій для офіцерів, а також забезпечення військових шпиталів та програм реабілітації, почали з'являтися перші спроби створення систематизованих форм соціального захисту військовослужбовців. Наприклад, у Пруссії були запроваджені пенсії для офіцерів, які втратили працездатність під час служби [12]. Також у цей період почала діяти система компенсацій для вдов та сиріт військових, що загинули у боях.

Четвертий - індустріальний етап (XIX - початок XX ст.) - зростає масштаб і комплексність військових конфліктів, що вимагає створення більш розгалуженої системи соціального захисту. З'являються перші міжнародні угоди щодо підтримки військових і цивільних осіб, постраждалих від воєн. Держави впроваджують системи страхування для військових, розширюються права інвалідів війни, розробляються програми адаптації ветеранів.

У XIX столітті, з розвитком індустріалізації та зростанням масштабів воєн, виникла потреба у більш системному підході до соціального захисту військових. Після Наполеонівських воєн у багатьох європейських країнах були створені інститути для підтримки ветеранів та інвалідів війни [13]. У Франції була запроваджена система державного утримання ветеранів, яка включала виплати компенсацій, пільгове житло та створення притулків для поранених військових.

Саме на цьому етапі відбулася важлива подія, яка вплинула на формуванні сучасного міжнародного гуманітарного права - швейцарський юрист Жан Пікте запропонував термін «міжнародне

гуманітарне право» та сприяв розвитку принципів, спрямованих на захист жертв збройних конфліктів [14, с.3]. Ж. Пікте підкреслював важливість обмеження насильства під час війни та захисту тих, хто не бере участі у бойових діях.

Загострення конфліктів у першій половині XX століття, зокрема дві світові війни, показало недостатність наявних механізмів соціального захисту військових і постраждалих від бойових дій. Масштаби руйнувань та гуманітарних криз вимагали створення нових міжнародних інструментів допомоги, що і стало основою для формування сучасного підходу до соціального захисту військових та цивільних осіб у збройних конфліктах.

П'ятий - сучасний етап (XX-XXI ст.). Після Першої та Другої світових воєн питання соціального захисту військовослужбовців та постраждалих від воєнних дій стало особливо актуальним. Були прийняті міжнародні угоди та створені національні програми підтримки ветеранів, інвалідів війни та сімей загиблих [15].

У період Першої світової війни (1914-1918) соціальна політика більшості воюючих країн зазнала помітних змін. Масова мобілізація чоловічого населення спричинила дефіцит робочої сили, що спонукало уряди стимулювати залучення жінок до промислового виробництва. Зокрема, у Великій Британії було створено Жіночий армійський допоміжний корпус (Women's Army Auxiliary Corps) [16]. Зростання продовольчих потреб і порушення ланцюгів постачання призвели до запровадження карткової системи, наприклад, у Німеччині з 1915 року діяла система раціонування продуктів, яка забезпечувала мінімальні потреби населення [17]. Питання соціального захисту військових і їхніх сімей набуло особливого значення: у Франції було запроваджено пенсійне забезпечення для вдов

та сиріт військовослужбовців, а також допомогу пораненим солдатам [18]. Окрему увагу приділяли медичному забезпеченню - у Німеччині діяла система соціального страхування, започаткована ще в 1880-х роках, яка гарантувала медичну допомогу військовим [19].

У період Другої світової війни (1939-1945) соціальна політика набула ще більшого значення, оскільки війна охопила значно ширші масштаби та зачепила всі аспекти суспільного життя. Значним кроком стало розширення соціального захисту: у Великій Британії було ухвалено «Звіт Беверіджа» (1942), який заклав основу для повоєнного розвитку системи соціального забезпечення, зокрема створення Національної служби охорони здоров'я та загальної системи соціального страхування [20, с.70]. У США було сформовано Жіночий армійський корпус (Women's Army Corps), що дозволило жінкам брати активну участь у військових і цивільних ролях, компенсуючи нестачу робочої сили [21]. Продовольче забезпечення залишалося критично важливим напрямом державної політики: у СРСР діяла система колгоспів і державних заготівель, що забезпечувала постачання продовольства для армії та тилу. Водночас у Канаді було розширено програми професійної підготовки для ветеранів, а також удосконалено систему охорони здоров'я, що дозволило забезпечити ефективну реабілітацію поранених солдатів [22].

Довгострокові наслідки воєнних конфліктів проявилися у структурних змінах соціальної політики багатьох країн. Одним із ключових результатів стало розширення державного страхування та соціальних виплат: у Франції було створено систему соціального страхування, яка охоплювала всі верстви населення [23]. Крім того, у Німеччині після Другої світової війни було прийнято законодавство, що забезпечувало права працівників та встановлювало

стандарти умов праці [24]. У Швеції було сформовано універсальну систему охорони здоров'я та пенсійного забезпечення, яка стала основою сучасної соціальної політики країни [25].

Як бачимо, Перша та Друга світові війни стали потужним каталізатором змін у соціальній політиці держав. Вони змусили уряди розробляти нові механізми соціального захисту, які в подальшому стали фундаментом для розвитку сучасних соціальних систем. Військові конфлікти продемонстрували важливість державного втручання у забезпечення базових соціальних гарантій, що згодом визначило напрями формування систем соціального захисту у повоєнний період. Женевські конвенції 1949 року та їхні додаткові протоколи стали основою міжнародного гуманітарного права, встановивши стандарти соціального захисту під час збройних конфліктів. Основними положеннями цих документів було забезпечення гуманітарної допомоги цивільному населенню, включаючи продовольче забезпечення, медичне обслуговування та евакуацію з небезпечних зон [26]. Конвенції гарантували захист прав військовополонених, включаючи належні умови утримання, медичне забезпечення та можливість контакту з родиною. Окремо регламентувався захист лікарень, медичних установ та гуманітарних працівників від атак під час бойових дій, а також визначався статус захищених осіб для ВПО і біженців, що сприяло їхньому соціальному забезпеченню та інтеграції в нові громади. Ці норми стали основою діяльності таких організацій, як Червоний Хрест та ООН, що здійснюють реалізацію гуманітарного права на практиці.

Збройні конфлікти другої половини XX століття та XXI століття спричинили суттєві зміни у сфері соціального захисту населення. Війни, що розгорнулися на Корейському півострові, у В'єтнамі, на Балканах, у Сирії,

Україні та інших регіонах, продемонстрували необхідність удосконалення міжнародних та національних механізмів підтримки вразливих верств населення, включаючи біженців, ветеранів та цивільних осіб, які постраждали від бойових дій.

Корейська війна (1950-1953) спричинила масове переміщення населення та гостру гуманітарну кризу, що вимагало негайного міжнародного втручання. ООН відіграла ключову роль у наданні продовольчої допомоги, забезпеченні медичної підтримки та відбудові зруйнованої інфраструктури. Соціальні програми включали постачання харчових продуктів та медичних послуг через агенції ООН і Червоний Хрест, реалізацію програм реабілітації та працевлаштування ветеранів, а також відновлення освітніх закладів для дітей-біженців [27]. Важливе значення у цьому контексті відігравали Женевські конвенції 1949 року, які регламентували захист цивільного населення та військовополонених [26].

Війна у В'єтнамі (1955-1975) призвела до масових людських жертв і значних руйнувань, що зумовило появу нових викликів у сфері соціального захисту. Основні заходи включали медичну допомогу постраждалим, зокрема тим, хто зазнав впливу хімічної зброї (агента «Оранж») [28], розширення програм реабілітації ветеранів у межах діяльності Адміністрації у справах ветеранів США (Veterans Administration) [29], організацію гуманітарної допомоги в'єтнамським біженцям, які переселилися до США, Франції, Канади та інших країн [30]. Також активно впроваджувалися механізми міжнародного захисту цивільного населення відповідно до норм Міжнародної конвенції про права людини.

Конфлікти на Балканах у 1990-х роках, зокрема розпад Югославії, супроводжувалися етнічними чистками та масовими переміщеннями населення, що вимагало

масштабних міжнародних зусиль для надання соціального захисту. В рамках міжнародної допомоги було реалізовано програми розміщення та інтеграції біженців у сусідніх країнах, відновлення житлової інфраструктури за підтримки ЄС та ООН, організацію психологічної реабілітації жертв конфлікту через Червоний Хрест та інші гуманітарні організації. Дотримання норм міжнародного права забезпечувалося в межах Резолюції Ради Безпеки ООН 1244, яка закріпила ключові принципи мирного врегулювання конфлікту [31].

Громадянська війна в Сирії (2011 - дотепер) стала однією з найбільших гуманітарних катастроф сучасності. Основні заходи міжнародної допомоги включали масштабні програми розміщення біженців у Туреччині, Лівані, Йорданії та країнах ЄС, впровадження електронних систем соціальної допомоги (e-vouchers), що забезпечували ефективний розподіл гуманітарної допомоги, психологічну та соціальну адаптацію дітей-біженців у приймаючих країнах. Усі ці заходи реалізовувалися відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, спрямованих на захист цивільного населення у зонах конфліктів.

Таким чином, збройні конфлікти другої половини XX та XXI століття стали потужним фактором еволюції системи соціального захисту як на національному, так і на міжнародному рівнях. Від Женевських конвенцій 1949 року до сучасних механізмів гуманітарної допомоги, що впроваджуються ООН, Червоним Хрестом та іншими організаціями, - кожен новий конфлікт змушує держави та міжнародне співтовариство шукати ефективні рішення для захисту постраждалого населення. Розвиток міжнародних правових норм та посилення ролі глобальних організацій у забезпеченні соціального захисту є ключовими елементами сучасної

гуманітарної політики, що має на меті мінімізацію наслідків збройних конфліктів для цивільного населення та сприяння їхній адаптації у мирних умовах.

Таким чином, система соціального захисту в умовах збройних конфліктів пройшла довгий шлях розвитку від спорадичних форм підтримки до сучасних комплексних механізмів, спрямованих на забезпечення прав та добробуту постраждалих. Проте кожна країна має власний історичний контекст формування цих механізмів, що визначається як зовнішніми викликами, так і внутрішньою соціально-економічною ситуацією. Особливої уваги заслуговує досвід України, яка упродовж своєї історії неодноразово стикалася із збройними конфліктами, що впливали на соціальну політику держави. Аналіз становлення системи соціального захисту населення під час воєнних подій на території України дозволяє не лише простежити еволюцію підходів до допомоги постраждалим, а й оцінити ефективність сучасних механізмів у контексті новітніх викликів. Етапами розвитку вітчизняної системи соціального захисту вважаємо наступні:

Перший етап - Козацька доба (XVI-XVIII ст.). Історія соціального забезпечення військовослужбовців на українських землях має глибоке коріння, особливо в період Київської Русі та подальших епох. Зокрема, під час татаро-монгольського ярма значна кількість руського населення потрапляла в полон. Держава активно заохочувала та фінансувала викуп полонених, створюючи спеціальні фонди для цих цілей. Відкупні кошти поверталися до скарбниці через щорічні збори, які можна порівняти з сучасними страховими відрахуваннями на користь військовослужбовців [32].

Запорозька Січ мала власну систему соціального захисту, яка включала підтримку

поранених козаків, надання матеріальної допомоги вдовам і сиротам загиблих воїнів. Система ґрунтувалася на спільних фондах, до яких відраховували внески самі козаки [33]. У 1663 році було видано царський указ, який передбачав призначення пораним військовим грошових виплат залежно від тяжкості поранень. Крім того, військовослужбовцям, які залишали службу через поранення, надавали «прожитковий маєток» або додаткові наділи, що можна вважати прообразом сучасних пенсій за інвалідністю.

За часів Петра I було прийнято низку законодавчих актів, які зобов'язували державу надавати допомогу пораним і інвалідам за рахунок державного бюджету. Петро I запровадив поняття вислуги років для військової служби як підставу для призначення офіцерам у відставці державної плати. У Морському статуті 1720 року було закріплено інститут «годування», за яким пораним, але здатним до служби морських чинів, призначали до гарнізонів або на цивільні посади, а тих, хто не міг служити, довічно розміщували у шпиталях або надавали одноразове річне утримання та паспорт. Удови та діти загиблих моряків мали право на частину їхнього жалування [34, с.14].

Ці історичні заходи стали фундаментом для сучасної системи соціального забезпечення військовослужбовців. Вони демонструють еволюцію державної політики у сфері підтримки військових та їхніх сімей, закладаючи основи для сучасних соціальних гарантій.

Другий етап - XIX - початок XX ст. Українські землі перебували у складі Російської та Австро-Угорської імперій, що визначало особливості соціального захисту військових. У цей час впроваджувалися перші пенсійні системи для військових, будувалися військові госпіталі та благодійні притулки для інвалідів війни. В Австро-Угорщині

впроваджувалися системи страхування військових, що передбачали виплати пораненим та сім'ям загиблих [35].

Третій етап - Перша та Друга світові війни. Масові збройні конфлікти призвели до великих людських втрат та необхідності соціального захисту ветеранів і цивільного населення. Радянська влада впроваджувала програми пенсійного забезпечення ветеранів, надання житла, працевлаштування та лікування інвалідів війни. Створювалися державні програми допомоги дітям-сиротам та вдовам. З'явилися санаторії для реабілітації ветеранів війни [36].

Четвертий етап - збройні конфлікти в новітній історії України. Після здобуття незалежності у 1991 році система соціального захисту в Україні розвивалася відповідно до нових викликів, зумовлених зміною політичної та економічної ситуації в країні. Особливої актуальності це питання набуло після початку війни на сході України у 2014 році, що вимагало негайного впровадження механізмів підтримки учасників бойових дій, їхніх сімей та постраждалого цивільного населення. Відповідно до цього було запроваджено державні програми соціального захисту, що передбачали надання статусу учасника бойових дій, виплати компенсацій сім'ям загиблих, фінансову допомогу пораненим військовим, а також створення програм реабілітації та соціальної інтеграції ветеранів [37]. Широкомасштабна збройна агресія РФ проти України, що розпочалася у лютому 2022 р, призвела до значних людських втрат, руйнування інфраструктури та масових переміщень населення. Ця війна має гібридний характер, оскільки включає не лише традиційні бойові дії, а й інформаційні атаки, економічний тиск, кібервійну та використання дезінформації для впливу на суспільну думку. Вона також супроводжується руйнуванням критично важливих об'єктів, цілеспрямованими

атаками на цивільне населення та активним втручанням у внутрішню політику України.

Збройний конфлікт в Україні спричинив необхідність адаптації механізмів соціального захисту до умов гібридної війни, що передбачає комплексний підхід до забезпечення соціальної безпеки населення. Основними напрямками цієї адаптації стали впровадження статусу ВПО та фінансова підтримка вимушених переселенців, соціальна інтеграція ветеранів війни через програми працевлаштування, психологічної підтримки та медичної реабілітації, а також залучення міжнародної допомоги для реалізації гуманітарних ініціатив та підтримки постраждалих.

Збройний конфлікт суттєво позначився на стані соціальних прав громадян України. Масові переміщення населення, руйнування інфраструктури, обмеження доступу до соціальних послуг створили складнощі у забезпеченні базових потреб постраждалих. Основні проблеми включають обмеженість правового регулювання, що ускладнює реалізацію соціальних прав постраждалих, труднощі у доступі до соціальної допомоги, зокрема через втрату документів, руйнування банківської інфраструктури та проблеми з верифікацією статусу ВПО, проблеми соціальної інтеграції ВПО, які стикаються з труднощами у доступі до житла, працевлаштування та освіти, а також медичне забезпечення, що постраждало через руйнування лікарень, нестачу медичного персоналу та обмеженість ресурсів для реабілітації військових і цивільних.

Висновки. Попри існуючі механізми підтримки, соціальний захист в умовах війни стикається з низкою викликів, зокрема фінансування та реалізація програм соціальної допомоги, обмеженість бюджетних ресурсів та зростаючий попит на соціальну підтримку ускладнюють своєчасне надання допомоги постраждалим.

Реабілітація та соціальна адаптація військових є проблемною через відсутність ефективних програм професійної перепідготовки та бюрократичні труднощі у отриманні статусу учасника бойових дій, що перешкоджають поверненню ветеранів до мирного життя. Захист жінок та дітей є ще одним викликом, адже поширення гендерного насильства та обмежений доступ до освіти для дітей-сиріт створюють додаткові соціальні загрози. Важливою є координація міжнародної допомоги, оскільки недостатня узгодженість між національними та міжнародними організаціями знижує ефективність гуманітарних програм.

Для підвищення рівня соціального захисту населення в умовах збройного конфлікту необхідні системні зміни, зокрема удосконалення законодавства шляхом інтеграції міжнародних норм у національне правове поле, розширення доступу до соціальних виплат через спрощення процедур реєстрації та верифікації статусу постраждалих, посилення програм підтримки ВПО та ветеранів, зокрема у сфері житлового забезпечення, працевлаштування та реабілітації, а також ефективна координація міжнародної допомоги, що включає залучення додаткових фінансових ресурсів та оптимізацію механізмів їх розподілу.

Проблеми соціального захисту осіб, які постраждали від збройного конфлікту, є комплексними та вимагають багаторівневого підходу до їх вирішення. Вдосконалення правового регулювання, забезпечення доступу до соціальних послуг, інтеграція ВПО та ветеранів, а також ефективне залучення міжнародної допомоги можуть суттєво знизити гуманітарні наслідки війни та сприяти покращенню соціального захисту населення України.

Література:

1. Новікова О. Ф. Формування соціальної безпеки людини на засадах резильєнтності в умовах гібридної війни // *Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення: матеріали круглого столу, 28–30 червня 2023 р.* – Київ–Одеса: Знання України, 2023. – С. 54–62.
2. Познанська І. В. Соціальна безпека людини в умовах війни в контексті ефективності зайнятості населення // *Соціальна безпека людини в умовах війни: сутність, особливості та шляхи забезпечення: матеріали круглого столу, 28–30 червня 2023 р.* – Київ–Одеса: Знання України, 2023. – С. 77–79.
3. Швердіна В.В. Правова основа соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей за законодавством України: сучасний стан // *Право та інноваційне суспільство.* – 2024. – № 1(22). – С. 32–38. – DOI: [10.37772/2309-9275-2024-1\(22\)-3](https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1(22)-3).
4. Городовенко В.В. Соціальний захист людини в умовах воєнного стану: підходи Конституційного Суду України // *Соціальні права. Виклики воєнного часу: зб. тез доп. Шостої міжнар. наук.-практ. конф. «Адміністративна юстиція в Україні: проблеми теорії та практики» (м. Київ, 06 липня 2023 р.).* – Харків: Право, 2023. – С. 147–150.
5. Линдюк С. Забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану: зарубіжний досвід // *Науковий вісник: Державне управління.* – 2024. – № 1(15). – С. 324–344. – DOI: [10.33269/2618-0065-2024-1\(15\)-324-344](https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-1(15)-324-344).
6. Татаренко Г. В. Моделі соціального страхування в контексті історії // *Підприємництво, господарство і право.* – 2024. – С. 69–72.
7. Татаренко Г. В., Татаренко Д. В. Особливості правового регулювання соціально-трудових прав людини на тимчасово окупованих територіях України // *Актуальні проблеми права: теорія і практика.* – 2024. – С. 249–261.
8. Гринько С. Д. Військове право як комплексна галузь права: римське право і сучасність // *Римське право і сучасність: реалізація і захист речових прав в умовах гібридної війни: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 20–21 травня 2023 р.* –

Одеса: Фенікс, 2023. – С. 32–38. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/76d7011b-16aa-4430-be54-a386b7046cf5/download>.

9. Левдер А. Військо Давнього Риму як головний чинник встановлення панування в Середземномор'ї // *Актуальні проблеми історії та археології: збірник наукових праць*. – 2023. – Вип. 64, ч. 2. – С. 16–25. – URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/3.pdf.

10. Династія Хань // *Українська служба міжнародного радіо Китаю*. – URL: <https://ukrainian.cri.cn/848/2016/12/15/2s47044.htm>.

11. Госпітальєри // *Вікіпедія*. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Госпітальєри>.

12. Пенсійна історія: як жили та живуть пенсіонери Світу // *Ціна держави*. – URL: <https://cost.ua/133-ss-history/>.

13. *Соціальна робота в Україні: перші кроки* / Під ред. В. Полтавця. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 2000. – 236 с.

14. *Міжнародне гуманітарне право: довідник для журналістів*. Вид. 2-ге, доп. – К.: Товариство Червоного Хреста України, 2022. – 52 с. – URL: bit.ly/3YVJ9zX, вільний. – Дата звернення: 10.02.2025.

15. Конвенція МОП № 17 про компенсацію потерпілим унаслідок воєнних конфліктів (1925) // *МОП*. – URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100::NO::P12100_ILO_CODE:C017.

16. *Women's Army Auxiliary Corps*. The National Archives, UK. – URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk>.

17. *Food Rationing in Germany during WWI*. German Historical Institute. – URL: <https://www.ghi-dc.org>.

18. Закон Франції від 1915 р. про підтримку військових сімей. – URL: <https://www.legifrance.gouv.fr>.

19. *Otto von Bismarck's social legislation*. U.S. Social Security Administration. – URL: <https://www.ssa.gov/history/ottob.html>.

20. Татаренко Г. В. Моделі соціального страхування в контексті історії // *Підприємництво, господарство і право*. – 2004. – № 7. – С. 69–72.

21. *Women in WWII: The U.S. Women's Army Corps*. U.S. National Archives. – URL: <https://www.archives.gov>.

22. *Canadian Veteran Training Programs (1945-1950)*. Government of Canada. – URL: <https://www.canada.ca>.

23. *French Social Security Act of 1945*. French Government Official Website. – URL: <https://www.service-public.fr>.

24. *German Labor Laws after WWII*. Bundesarchiv Deutschland. – URL: <https://www.bundesarchiv.de>.

25. *Swedish Universal Welfare State: A Historical Perspective*. Government of Sweden. – URL: <https://www.regeringen.se>.

26. Огляд Женевських конвенцій та їх значення // *Міністерство юстиції України*. – URL: <https://minjust.gov.ua/m/>.

27. Червоний Хрест України – Програми підтримки ветеранів, включаючи медичну реабілітацію та соціальну адаптацію. – URL: <https://redcross.org.ua>.

28. Агент Оранж // *Вікіпедія*. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Агент_Оранж.

29. Досвід професійної реабілітації учасників війни у В'єтнамі для України // *Наука і освіта*. – URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2023/4_2023/10.pdf.

30. Організація гуманітарної допомоги в в'єтнамським біженцям, які переселилися до США, Франції, Канади та інших країн // *Ветеран В'єтнаму*. Вікіпедія. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ветеран_В'єтнаму.

31. Резолюція Ради Безпеки ООН 1244. – URL: <https://www.un.org>.

32. Рощина Л. М. Становлення та розвиток системи соціального забезпечення в Україні у 20–30-і роки XX ст. // *Вісник НАН України*. – 2009. – № 10. – С. 100–105. – URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33792/100-Roshchina.pdf>.

33. Історія соціального захисту на Запорозькій Січі // *Освіта.ua*. – URL: <https://osvita.ua>.

34. Татаренко Г. В. Договірне регулювання пенсійного забезпечення в Україні: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Татаренко Г. В. – URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U005095>. – Дата звернення: 23.01.2025.

35. *Історія соціального захисту: навч. посіб.* / Л. В. Ковальчук. – Умань: Візаві, 2017. – 248 с.

36. Соціальна політика: тенденції розвитку соціальної політики в СРСР (1920–1950-ті pp.) // *Український соціум*. – 2013. – № 1(44). – С. 157–170. – URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/01/157-170_no-1_vol-44_2013_UKR.pdf.

37. Система соціалізму в Україні // *Законодавча база України*. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Reference:

1. Novikova O. F. Formuvannia sotsialnoi bezpeky liudyny na zasadakh rezilientnosti v umovakh hibrydnoi viiny // *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia: materialy kruhloho stolu*, 28–30 chervnia 2023 r. – Kyiv–Odesa: Znannia Ukrainy, 2023. – S. 54–62.

2. Poznanska I. V. Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny v konteksti efektyvnosti zainiatosti naselennia // *Sotsialna bezpeka liudyny v umovakh viiny: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy zabezpechennia: materialy kruhloho stolu*, 28–30 chervnia 2023 r. – Kyiv–Odesa: Znannia Ukrainy, 2023. – S. 77–79.

3. Sheverdina V. V. Pravova osnova sotsialnoho zabezpechennia viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simeï za zakonodavstvom Ukrainy: suchasnyi stan // *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*. – 2024. – № 1(22). – S. 32–38. – DOI: 10.37772/2309-9275-2024-1(22)-3.

4. Horodovenko V. V. Sotsialnyi zakhyst liudyny v umovakh voiennoho stanu: pidkhody Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy // *Sotsialni prava. Vykylyky voiennoho chasu: zb. tez dop. Shstoi mizhnar. nauk.-prakt. konf. «Administratyvna yustytisia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky»* (m. Kyiv, 06 lypnia 2023 r.). – Kharkiv: Pravo, 2023. – S. 147–150.

5. Lyndiuk S. Zabezpechennia sotsialnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu: zarubizhnyi dosvid // *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia*. – 2024. – № 1(15). – S. 324–344. – DOI: 10.33269/2618-0065-2024-1(15)-324-344.

6. Tatarenko H. V. Modeli sotsialnoho strakhuvannia v konteksti istorii // *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*. – 2024. – S. 69–72.

7. Tatarenko H. V., Tatarenko D. V. Osoblyvosti pravovoho rehuliuвання sotsialno-trudovykh prav liudyny na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh

Ukrainy // *Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka*. – 2024. – S. 249–261.

8. Hrynko S. D. Viiskove pravo yak kompleksna haluz prava: rymске pravo i suchasnist // *Rymske pravo i suchasnist: realizatsiia i zakhyst rechovykh prav v umovakh hibrydnoi viiny: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*, 20–21 travnia 2023 r. – Odesa: Feniks, 2023. – S. 32–38. – URL: <https://dspace.onua.edu.ua/bitstreams/76d7011b-16aa-4430-be54-a386b7046cf5/download>.

9. Levder A. Viisko Davnoho Rymu yak holovnyi chynnyk vstanovlennia panuvannia v Seredzemnomori // *Aktualni problemy istorii ta arkeolohii: zbirnyk naukovykh prats*. – 2023. – Vyp. 64, ch. 2. – S. 16–25. – URL: https://www.apn-journal.in.ua/archive/64_2023/part_2/3.pdf.

10. Dynastiia Khan // *Ukrainska sluzhba mizhnarodnoho radio Kytaiu*. – URL: <https://ukrainian.cri.cn/848/2016/12/15/2s47044.htm>.

11. Hospitaliery // *Wikipediia*. – URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Госпіталієри>.

12. Pensiina istoriia: yak zhyly ta zhyvut pensionery Svit // *Tsina derzhavy*. – URL: <https://cost.ua/133-ss-history/>.

13. Sotsialna robota v Ukraini: pershi kroky / Pid red. V. Poltavtsia. – K.: Vydavnychiy dim «KM Academia», 2000. – 236 s.

14. Mizhnarodne humanitarne pravo: dovidnyk dlia zhurnalistiv. Vyd. 2-he, dop. – K.: Tovarystvo Chervonoho Khresta Ukrainy, 2022. – 52 s. – URL: bit.ly/3YVJ9zX, vilnyi. – Data zvernennia: 10.02.2025.

15. Konventsiiia MOP № 17 pro kompensatsiiu poterpilym unaslidok voiennykh konfliktiv (1925) // MOP. – URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:12100::NO::P12100_ILO_CODE:C017.

16. Women's Army Auxiliary Corps. The National Archives, UK. – URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk>.

17. Food Rationing in Germany during WWI. German Historical Institute. – URL: <https://www.ghi-dc.org>.

18. Zakon Frantsii vid 1915 r. pro pidtrymku viiskovykh simeï. – URL: <https://www.legifrance.gouv.fr>.

19.Otto von Bismarck's social legislation. U.S. Social Security Administration. – URL: <https://www.ssa.gov/history/ottob.html>.

20.Tatarenko H. V. Modeli sotsialnoho strakhuvannia v konteksti istorii // Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. – 2004. – № 7. – S. 69–72.

21.Women in WWII: The U.S. Women's Army Corps. U.S. National Archives. – URL: <https://www.archives.gov>.

22.Canadian Veteran Training Programs (1945-1950). Government of Canada. – URL: <https://www.canada.ca>.

23.French Social Security Act of 1945. French Government Official Website. – URL: <https://www.service-public.fr>.

24.German Labor Laws after WWII. Bundesarchiv Deutschland. – URL: <https://www.bundesarchiv.de>.

25.Swedish Universal Welfare State: A Historical Perspective. Government of Sweden. – URL: <https://www.regeringen.se>.

26.Ohliad Zhenevskykh konventsii ta yikh znachennia // Ministerstvo yustytzii Ukrainy. – URL: <https://minjust.gov.ua/m/>.

27.Chervonyi Khrest Ukrainy – Prohramy pidtrymky veteraniv, vkluchaiuchy medychnu reabilitatsiiu ta sotsialnu adaptatsiiu. – URL: <https://redcross.org.ua>.

28.Ahent Oranzh // Vikipediia. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Агент_Оранж.

29.Dosvid profesiinoi reabilitatsii uchasnykiv viiny u Vietnami dlia Ukrainy // Nauka i osvita. – URL: https://scienceandeducation.pdpu.edu.ua/doc/2023/4_2023/10.pdf.

30.Orhanizatsiia humanitarnoi dopomohy vietnamskym bizhentsiam, yaki pereselysya do SSHA, Frantsii, Kanady ta inshykh krain // Veteran Vietnamu. Vikipediia. – URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ветеран_В'єтнаму.

31.Rezoliutsiia Rady Bezpeky OON 1244. – URL: <https://www.un.org>.

32.Roshchyna L. M. Stanovlennia ta rozvytok systemy sotsialnoho zabezpechennia v Ukraini u 20–30-i roky KhKh st. // Visnyk NAN Ukrainy. – 2009. – № 10. – S. 100–105. – URL: <https://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/33792/100-Roshchina.pdf>.

33.Istoriia sotsialnoho zakhystu na Zaporozkii Sichi // Osvita.ua. – URL: <https://osvita.ua>.

34.Tatarenko H. V. Dohovirne rehuliuвання pensiinoho zabezpechennia v Ukraini: dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.07 / Tatarenko H. V. – URL: <https://uacademic.info/ua/document/0409U005095>. – Data zvernennia: 23.01.2025.

35.Istoriia sotsialnoho zakhystu: navch. posib. / L. V. Kovalchuk. – Uman: Vizavi, 2017. – 248 s.

36.Sotsialna polityka: tendentsii rozvytku sotsialnoi polityky v SRSR (1920–1950-ti rr.) // Ukrainnyi sotsium. – 2013. – № 1(44). – S. 157–170. – URL: https://ukr-socium.org.ua/wp-content/uploads/2013/01/157-170__no-1__vol-44__2013__UKR.pdf.

37.Systema sotszakhystu v Ukraini // Zakonodavcha baza Ukrainy. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.

Tatarenko D. V., Hrytsenko H. M. Development of legal mechanisms for social protection in armed conflicts: a historical perspective. - Article.

The article examines the evolution of legal mechanisms for social protection in the context of armed conflicts from a historical perspective. It analyzes key international and national legal acts regulating social guarantees for affected population groups, including military personnel, veterans, internally displaced persons, and civilians. The study explores the historical development of international humanitarian law (IHL), starting with the Hague and Geneva Conventions, which laid the foundation for modern legal regulation of social protection in wartime conditions. Particular attention is given to the role of international organizations such as the United Nations, the International Committee of the Red Cross, and the Council of Europe in establishing and implementing protection standards for those affected by military conflicts. The article separately examines the development of national legislation in this area, particularly legal mechanisms for the social security of individuals affected by hostilities. The evolution of relevant legal norms in various countries experiencing military conflicts is traced, with a particular focus on Ukraine's experience, where new mechanisms of social protection for affected citizens are being developed and implemented amid ongoing military aggression. The effectiveness of existing legal

mechanisms in different historical periods is analyzed, including their adaptation to new challenges such as internal and international armed conflicts, hybrid wars, and terrorist threats. Key issues in the implementation of social protection in wartime conditions are identified, including insufficient financial resources, bureaucratic obstacles, and violations of international law. The research findings indicate the need to improve legal mechanisms for social protection in response to modern challenges and to strengthen international cooperation in the field of humanitarian law. Suggestions for improving the legislative framework are proposed, taking into account international experience and post-conflict recovery practices. The conclusions and recommendations obtained can be useful for legal practitioners, researchers, government bodies, international organizations, and civil society engaged in addressing social protection issues in armed conflict conditions.

Keywords: *martial law, Geneva Conventions, armed conflict, international humanitarian law (IHL), human rights, social protection system, social protection.*

Авторська довідка:

Татаренко Дмитро Віталійович – здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, +380501334723, asp-081-24-63@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0009-0005-1688-153X>

Гриценко Григорій Миколайович – к.ю.н., доцент кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, gricenko@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6346-525X>

Стаття надійшла до редакції 10 березня 2025 р.